

УДК 340:316.774(520)

І.В. МУКОМЕЛА, Науково-дослідний інститут державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України

ІДЕЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА В КОНЦЕПТУАЛЬНИХ РОЗРОБКАХ Й. МАСУДИ

Ключові слова: інформаційне суспільство, інформація, знання, концепції, теорія, японська модель інформаційного суспільства, інформаційні технології

Країною-родоначальницею теорії інформаційного суспільства прийнято вважати Японію, в якій з середини 1950-х років розпочався процес концептуального обґрунтування необхідності розбудови інформаційного суспільства. На жаль, у вітчизняній науці дослідження японської моделі інформаційного суспільства має переважно фрагментарний характер. Найбільш значущий внесок у дослідження і популяризацію японської моделі інформаційного суспільства в Україні здійснив професор В.В. Лях, який у 1993 р. переклав та опублікував відому роботу Й. Масуди «Комп'ютопія». Вагомий внесок в аналіз японського досвіду побудови інформаційного суспільства здійснили О.В. Картунов, Е.В. Молодякова, С.Б. Маркар'ян, М.І. Савінцева, О.О. Маруховський, Ю.Д. Денисов, І.П. Лебедева, В.М. Щербина та ін.

Метою даної статті є аналіз теоретичної моделі й практики побудови інформаційного суспільства в Японії з позиції оцінки можливості використання її досвіду в процесі докорінної перебудови української державності, що відбувається на сучасному етапі її розвитку.

Розробка Японією концепції інформаційного суспільства була обумовлена тим, що після поразки у Другій світовій війні її економіка була зруйнована, очевидним було значне технічне відставання від провідних країн світу. Ця ситуація сприяла усвідомленню японською національною елітою того факту, що у пово-

єнний період економічне зростання може бути забезпечене виключно завдяки проведенню політики модернізації [1, с.15], що в свою чергу передбачало запровадження інноваційного процесу в усіх сферах виробництва та життєдіяльності суспільства [2, с.38].

В українській науковій літературі хоча й визнається, що японці першими в світі розробили теорію інформаційного суспільства (дзюхо сякай) і ввели в обіг такі поняття, як «інформатизація» (дзюхока), «інформаційна індустрія» (дзюхо сансьо), «комп'ютеризація», проте немає однастайності у відповіді на питання, хто першим запровадив термін «інформаційне суспільство». Досить часто авторство цього терміна помилково приписують К. Кохіямі, Ю. Хаяші, Й. Масуді. Але насправді термін «інформаційне суспільство», що позначав новий тип суспільства, у 1961 р. запропонував Умесао Тадао, який був одним з перших, хто передбачив культурну революцію завдяки зростаючому обміну інформацією. Йому знадобилося ще два роки, щоб у статті «Теорія інформаційної індустрії» (1963 р.) надати цій ідеї закінчену форму [3, с.129].

Попри безумовну значущість факту запровадження нового терміну, слід зазначити, що більш важливого значення набувають подальші ґрунтовні дослідження, які були здійснені іншими науковцями і саме забезпечили становлення й розвиток концепції інформаційного суспільства. Так, у 1966 р. побачила світ колективна монографія «Інформаційна технологічна революція», в якій містилася ґрунтовна праця професора Й. Масуди «Комп'ютопія» [4, с.129]. У 1968 р. Кохіяма Кеніті опублікував книгу «Введення в теорію інформаційного суспільства», в якій розглядав виникнення «телематичного суспільства» – суспільства ери інформації. У 1969 р. професор Хаяші Юдзіро у роботі «Інформаційне суспільство: від індустріального суспільства до інтелектуального» висунув і обґрунтував теорію інформатизації. Перехід до інформаційного суспільства, він пов'язував зі збільшенням об'ємів інформації та її обміном за посередництвом інформаційних технологій [3, с.129–131].

Але найбільшого значення для розробки концепції інформаційного суспільства мали праці Й. Масуда. Такий висновок обумовлений низкою факторів:

1) йому вдалося створити цілісне вчення про інформаційне суспільство, положення якого були викладені у низці його робіт: «Комп'ютопія» (1966 р.), «Інформаційне суспільство як постіндустріальне суспільство» (1981 р.), «Гіпотеза про генезис Homo Intelligents» (1985 р.), після опублікування яких він став відомим в усьому світі;

2) він був професором Університету Аоморі, засновником і президентом Інституту інформаційного суспільства, директором Інституту розвитку використання комп'ютерів, директором Японського товариства творчості, професором багатьох зарубіжних університетів;

3) брав участь у створенні низки урядових програм з розвитку інформаційного суспільства. Найвідомішим документом із цієї категорії став «План створення інформаційного суспільства – національна мета до 2000 року», що був розроблений у 1972 році на базі Інституту розвитку використання комп'ютерів;

4) важливим фактом є те, що з усієї плеяди видатних японських теоретиків інформаційного суспільства лише Й. Масуда вільно володів англійською мовою. Складність освоєння японської мови та як наслідок штучний мовний бар'єр не давав можливості повноцінно оцінити і дослідити наукові думки інших японських теоретиків. Саме через це виникнення терміна «інформаційне суспільство» часто приписують Й. Масуді. Мовний бар'єр, який подолав лише цей науковець, дав йому можливість постати у більш вигіднішому світлі перед світовою науковою спільнотою, аніж усім іншим його колегам-співвітчизникам.

Остання обставина жодним чином не применшує наукових здобутків Й. Масуди. Розроблене ним вчення про інформаційне суспільство виявилось більш дослідженим не лише через його мовну доступність, але й через те, що низку положень цього вчення було покладено в основу «східної» («японської») моделі суспільства як однієї з найбільш ефективних

та перспективних моделей і складової універсальної моделі глобального інформаційного суспільства.

Й. Масуда розглядав новий тип суспільного устрою спочатку виключно в економічному контексті, адже його до цього спонукала ситуація в країні, але пізніше він сформулював доволі чіткі моделі та складові елементи інформаційного суспільства не лише крізь призму економічних перетворень. У роботі «Комп'ютопія» [5] Й. Масуда висловив багато цікавих і корисних ідей, деякі з яких на момент опублікування роботи могли здатися нісенітницею, однак більше ніж через півстоліття потому весь світ переконався в справедливості його прогнозів. Однак, будучи теоретиком-футурологом, Й. Масуда робив деякі припущення не те що малоімовірного, а навіть фантастичного характеру. Інколи в своїх судженнях вчений слідує утопічній лінії викладення, що відображено навіть у самій назві, адже «Комп'ютопія» утворене від двох понять: «комп'ютер» і «утопія» [6, с.71].

На думку Й. Масуди комп'ютопія – це суспільство майбутнього, в якому кожна людина розпоряджається своїм часом з користю для себе, в ньому всім надана свобода прийняття рішень, створення різних організацій і співтовариств, діяльність яких спрямована на досягнення якої-небудь єдиної мети. На його думку, комп'ютопія – це суспільство, яке вільне від будь-якого панівного впливу [7, с.146–156]. У такому суспільстві зростання ролі інформаційних ресурсів призведе до повної об'єктивізації інформації, тобто до відокремлення її від суб'єкта інформації, від первинної форми. Комп'ютер доводить процес об'єктивізації до остаточного відчуження інформації від людини і на цій стадії, на думку Й. Масуди, для виробництва інформації люди вже не будуть потрібні. У той же час «інформаційна користь» є свого роду символом інформаційного суспільства, в якому інформаційна інфраструктура складається з комп'ютерних та комунікаційних мереж, за допомогою яких можна обробляти інформацію, отримувати різні інформаційні послуги, а будь-яка людина, де б вона не знаходилася в дану

хвилину, могла б у будь-який час легко, швидко і недорого отримувати необхідну інформацію [7, с.75]. Таким чином він фактично передбачив створення глобальної мережі Інтернет, а також можливість за допомогою інформаційних технологій та телекомунікацій швидко здійснювати обмін інформацією, а як наслідок побудови інформаційного та телекомунікаційного мережевих суспільств [3, с.134].

У роботі «Комп'ютопія» Й. Масуда зробив ґрунтовний порівняльний аналіз індустріального та інформаційного суспільств на підставі різних компонентів. Загалом було обрано сімнадцять критеріїв для такого співставлення, з яких ми акцентуємо свою увагу лише на тих, що найбільш актуальні для нашого дослідження.

Головною метою інформаційного суспільства за Й. Масудою, є реалізація цінності часу та досягнення повноцінного життя для кожної людини. Введення у науковий обіг такого нового поняття, як «час-цінність» (time-value) японський футуролог обґрунтовує тим, що основним джерелом формування і функціонування прийдешнього інформаційного суспільства стане інформація, а також швидкість її отримання і використання, що докорінно змінить уявлення і ставлення до часу. В інформаційному суспільстві час перетвориться на соціальну цінність, життєзберігаючий ресурс та чи не найвищу вартість самого існування людини і розвитку суспільства [8, с.105].

Й. Масуда визначаючи соціальний лад на якому буде базуватися інформаційне суспільство зазначав, що це буде багаточетрове громадянське суспільство з автономією та доповнюваними функціями. Політична система такого інформаційного суспільства буде проявлятися у демократії участі громадян, політикою автономного управління за принципами синергизму і уваги до думки меншості [5, с.39]. Він підкреслював, що «технічні труднощі, які донедавна унеможлилювали участь великої кількості громадян у виробленні політики, сьогодні вже подолані за допомогою революції у комп'ютерно-комунікативних технологіях» [9, с.15].

У процесі переходу і поглиблення суттєвих елементів нового типу суспільства останні

прогнози японського футуролога незмінно втілювалися в життя і цей процес продовжується сьогодні. У розвинених країнах світу широко застосовуються вчення про демократію участі шляхом деволюції (децентралізації) державної влади, автономізації та загалом у розширенні компетенції місцевих владних органів, де за Й. Масудою нинішній бюрократичний адміністративний апарат буде перетворений на вільну систему управління громадян.

Одним із вагомих достоїнств концепції інформаційного суспільства Й. Масуди є його критичне ставлення до майбутнього і спроба спрогнозувати ті ризики з якими неминуче зіштовхнеться новий ти суспільства. Теоретик-футуролог визначав три головні типи соціальних проблем [5, с.46]:

- 1) футурошоки у зв'язку з швидкими соціальними трансформаціями;
- 2) дії терористів;
- 3) зазіхання на індивідуальну самотність та кризи підконтрольності.

Цікавим є те, що всі ці проблеми, виникнення яких прогнозував дослідник, реально сьогодні постають перед нами. Проблему футурошоків пізніше більш детально описав також Е. Тоффлер у своїй роботі «Шок майбутнього». Термін шок майбутнього (future shock) він вживає для опису руйнівного стресу і дезорієнтації, які викликають у індивідів надто великі зміни, що відбуваються за короткий проміжок часу [10, с.16].

Вражаючими є точність прогнозу Й. Масуди з приводу посилення індивідуального та групового тероризму в інформаційному суспільстві. З початку XXI століття активізувався не лише тероризм у фізичному середовищі, але й тероризм в інформаційному просторі. Залежно від того на що розрахована та чи інша акція – на залякування людей, чи на заподіяння справжньої шкоди, тероризм використовується у формі проведення терористичних актів, чи шляхом здійснення кіберзлочинів. Для ілюстративності справдження прогнозів Й. Масуди хотілося б навести думку Джозефа С. Ная, який в своїй роботі «Майбутнє влади» зазначив: «...віртуальні атаки є менш корисними

порівняно з реальними нападами: вони не переповнюють жахом потенційних жертв, вони не фотогенічні і не мають такого ілюстративного ефекту сприйняття, тому й не сприймаються більшістю людей як події, що несуть високе емоційне навантаження та справжню небезпеку. Саме тому із 22 розкритих після 11.09.2001 р. зловмисних актів у всіх випадках була присутня зброя і вибухівка. В той час як об'єкти життєзабезпечення США від електромережових споруд до фінансового сектора вразливі для атак через кіберпростір, у «Аль-Каїди» відсутні можливості і мотивація для того, щоб використовувати ці больові точки» [11, с.233].

Третьою проблемою з якою на думку Й. Масуди зіштовхнеться інформаційне суспільство є зазіхання на індивідуальну самостійність та криза підконтрольності, яка також сьогодні перед нами постає в повний зріст. Науковець неодноразово наголошував, що людство постало перед суворим вибором між «комп'ютопією», тобто справді демократичним, правовим інформаційним суспільством та «автоматизованою державою». На думку Й. Масуди існує серйозна небезпека того, що ми рухаємося у напрямі контрольованого суспільства [5, с.46]. Ця проблема більш наглядно проявилася в процесі переслідування Джуліана Асанджа за його активну діяльність та боротьбу проти функціонування сайту «Wikileaks» [12].

Також ми маємо відмітити прозорливість Й. Масуди навіть у вибудовуванні послідовності ймовірних небезпек, адже саме після того як світове співтовариство зіштовхнулося із тероризмом в глобальних його масштабах (теракт 11.09.2001 р.), розпочався період тотального контролю за особистістю, сам факт початку якого тягне нас в тенета контрольованого суспільства.

У даному контексті слід згадати про підхід Й. Масуди до розуміння свободи в новому типі суспільства. На думку автора «Комп'ютопії» «Інформаційне суспільство відкриває нове поняття свободи і рівності, що втілюватиме свободу прийняття рішень і рівності можливостей. Найбажанішою свободою буде та, яка передбачає вільний вибір людиною напря-

му реалізації цінності часу в процесі використання доступного для неї майбутнього часу. Назвемо це «свободою рішення». Йдеться про вибір цілеспрямованої дії і право кожного вільно визначати, як використовувати майбутній час для досягнення мети» [5, с.43].

Схиляючись перед футуристичними здібностями безсумнівно визначного японського науковця Й. Масуди, все ж варто підкреслити деякий утопізм даної концепції. Кожне положення його ідеї нового суспільства має право на існування. Деякі з них, як доведено вище, навіть знайшли відображення в нинішній об'єктивній реальності, але інші є доволі фантастичними і мало ймовірно що вони зможуть бути реалізовані навіть у майбутньому. Наприклад, у своїй роботі «Інформаційне суспільство як постіндустріальне суспільство» [7, с.171]. Й. Масуда висловив припущення, що наслідком поступового розвитку комп'ютерної техніки стане безкласове і безконфліктне суспільство з невеликим державним апаратом. У даному контексті К.А. Панцеров зазначав: «Очевидно, що інформаційне суспільство так і не стало суспільством всезагального достатку. По суті цьому новому типу суспільства притаманні ті самі соціальні протиріччя, що і суспільству індустріальному, з тою лише різницею, що в нових умовах відбулося ускладнення самих відносин і соціальної організації як такої. В систему суспільних відносин просто додався інформаційний фактор» [13, с.66].

Досліджуючи надбання видатного японського вченого-теоретика Й. Масуди, слід аналітично-критично підходити до положень його концепції інформаційного суспільства, адже як вище було доведено деякі із його тверджень є напрочуд пророчими інші ж – є просякнутими утопізмом.

Проаналізувавши теоретичні засади побудови японської моделі інформаційного суспільства слід відмітити, що наукова спільнота Японії в даному аспекті намагалася відповідати на виклики часу, формуючи цілісне вчення про організацію нового типу – інформаційне суспільство. Новітні теоретичні розробки японських вчених-футурологів на довгий час визначили

шлях майбутнього розвитку своєї держави і стали невід'ємною складовою універсальної моделі глобального інформаційного суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Паркинсон К. Н. Эти невероятные японцы / К. Н. Паркинсон, М. К. Растомджи, С. А. Сапре. – М. : Технологическая Школа Бизнеса, 1992. – 209 с.
2. Прасол А. Ф. Япония: лики времени. Менталитет и традиции в современном интерьере / А. Ф. Прасол. – М. : Наталис, 2011. – 416 с.
3. Япония 2008. Ежегодник / гл. ред. Э. В. Молодякова. – М. : Аиро-XXI, 2008. – 312 с.
4. Маруховський О. Переваги та вади інформаційного суспільства / О. Маруховський // Політичний менеджмент. – 2005. – № 1. – С. 127–136.
5. Масуда Й. Комп'ютопія / Масуда Й. – Перекл. з англ. В. Ляха // Філософська і соціологічна думка. – 1993. – № 6. – С. 36–50.
6. Лях В. Постіндустріальне суспільство як нова парадигма соціального розвитку: проблеми її перспективи / Лях В. // Генеза: Філософія.

Історія. Політологія. – 1994. – № 1. С. 61 – 79.

7. Masuda Y. The Information Society as Postindustrial Society / Y. Masuda. – Washington : Word Future Soc., 1983. – 523 p.
8. Картунов О. В. Інформаційне суспільство: аналіз політичних аспектів зарубіжних концепцій : монографія / О. В. Картунов, О. О. Маруховський. – К. : Ун-т економіки та права «Крок», 2012. – 344 с.
9. Оверчук О. В. Інформаційне суспільство: державна політика великої Британії : монографія / О. В. Оверчук. – Рівне : Видавець Зень О. М., 2010. – 208 с.
10. Тоффлер Э. Шок будущего : пер. с англ. / Э. Тоффлер ; науч. ред., авт. предисл. П. С. Гуревич. – М. : Изд-во АСТ, 2002. – 557 с.
11. Най С. Джозеф Будущее власти / С. Джозеф Най ; пер. с англ. В. Н. Верченко. – М. : АСТ, 2014. – 444 с.
12. WikiLeaks [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://wikileaks.org>.
13. Панцеров К. А. Информационное общество: эволюция концепции в исторической перспективе / К. А. Панцеров // Вестник Санкт-Петербургского ун-та. – 2010. – № 6. – С. 65–72.

Мукомела І. В. Ідея інформаційного суспільства в концептуальних розробках Й. Масуди / І. В. Мукомела // Форум права. – 2014. – № 3. – С. 254–258 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2014_3_43.pdf

Виконано аналіз змісту японської моделі інформаційного суспільства, її першоджерел та умов формування. Досліджено низку концепцій інформаційного суспільства його апологетів, а також їх специфіку і вплив на формування японської моделі інформаційного суспільства. Здійснено критичний аналіз теорії інформаційного суспільства Й. Масуди, виділено її переваги та недоліки.

Мукомела І.В. Предпосылки и теоретические основы формирования японской модели информационного общества

Выполнен анализ содержания японской модели информационного общества, ее истоков и условий формирования. Исследован ряд концепций апологетов информационного общества, а также специфику и влияние этих учений на формирование японской модели информационного общества. Осуществлен критический анализ теории информационного общества Й. Масуды, выделены их достоинства и недостатки.

Mukomela I.V. Preconditions and Theoretical Foundations of Japanese models Information Society

This article analyzes the content of the Japanese model of the information society, its origins and formation conditions. Investigated series of concepts apologists of the information society, as well as the specificity and the effect of these exercises on the formation of the Japanese model of information society. It was carried out a critical analysis of Y. Masuda theories of information society, highlighting their strengths and weaknesses.